

PLANLAMA- KORUMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE YENİ BİR SİSTEM ÖNERİSİ

Dr. Elif ÖRNEK ÖZDEN^{*}, Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Yıldız, Beşiktaş
elifornek@gmail.com, eornek@yildiz.edu.tr, gorgulu@yildiz.edu.tr

ÖZET

Binlerce yıllık uygarlık tarihi içinde insanın doğrudan ya da doğa ile birlikte yarattığı ve bugün " Kültür ve Tabiat Varlıkları Mirası" diye adlandırılan belgeleri koruma olgusu, çağımızda insanlığın ortak sorunu olarak kabul edilen ve üzerinde önemle durulan bir olgu ve sorumluluktur. İletişim araçlarının ulaştığı hızlı gelişmenin dünya halklarını birbirine yaklaştırması, bu ortak mirasa sahip çıkmayı kuvvetlendirmekte ve sahiplerinin sorumluluğunu arttırmaktadır. Bu sorumluluğun en önemli getirisi ise, kültür ve tabiat varlıklarını korumada, tüm dünya ülkelerinin ortak bir dil ve kritere sahip olma zorunluluğudur. Bu amaçla korumacılığa ilişkin yasal sistemlerin gerekliliği kabul görmüş, önceleri bireysel çaba ve girişimlerle sınırlı kalan koruma kavramındaki gelişim giderek her ülke için uluslararası sorumluluğa ulaşan bir konuma gelmiştir. Çalışmanın temellendiği sorun da korumanın geldiği bu önemli noktaya rağmen ülkemizin mevcut planlama sistemi içinde Koruma Amaçlı Planlamanın, yasalara ve kurumlara rağmen "istenilen" / "olması gereken" düzeyde gerçekleşmemesidir. 'Korumada etkin olan aktörler' bugünkü yapılanma içinde planlamayı işlevsizleştiren ve koruma uygulamalarını engelleyen rolleri, oluşumları, birbirleri ile ilişkileri ve denetimsizlikleriyle sorunun temel kaynağı olarak görülmektedirler.

Anahtar Kelimeler : *Kentsel Koruma, Koruma Amaçlı Planlama, Korumada Etkin Olan Aktörler, Planlama- Koruma Sistemi*

ABSTRACT

A NEW SYSTEM PROPOSAL ABOUT THE PLANNING- PRESERVATION RELATION

Preservation of the documents that humanity created directly or together with nature during the thousands years of civilisation history is today called "Heritage of Cultural and Natural Properties". This preservation is a fact and responsibility recognised as a common problem of humanity and to which big importance is attached in our era. The rapid development of the communication means makes world's people closer to each other day by day, reinforces the idea of preservation of the common heritage and increases the responsibilities of its owners. The most important result of this responsibility is that all the world countries should have a common language and criteria to preserve the properties of culture and nature. To this end, people recognised the need for a legal system or systems, and the improvement in preservation, which had been limited to individual efforts and attempts before, reached a level that imposes individual and international responsibility on every single country. The starting point of the study is based on the fact that the Planning for Preservation in the current planning system did not be implemented at "desired"/"necessary" level in spite of relevant laws and institutions. The main reasons of this problem are the roles and formations of the actors and their relations with each other and uncontrolled situation effective in preservation in the current structure which hinders the functionality of the planning and prevents the preservation practice.

Key words: *Urban Preservation, Preservation Plans, Actors Effective in Preservation, Planning Preservation System*

* Örnek Özden, E., (2005), 'Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında Planlama-Koruma İlişkisi Üzerine Yeni Bir Sistem Önerisi', (basılmamış), Doktora Tezi, YTÜ, İstanbul.

1.GİRİŞ

1950 yılından günümüze kadar, hızlı bir kentleşme sürecine giren ülkemizde, kırsal alanlardan kentlere olan göç, yerleşim sorununu beraberinde getirmiş, yerleşme alanları olarak bir yandan yeni alanlar seçilirken, bir yandan da merkezi tarihi doku içindeki alanlar cazip hale gelmiştir. Böylece; zengin tarihsel çevreye sahip olan kentlerimiz, bu değerlerin bir kısmını yitirmiştir, bir kısmını ise yitirme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Geçmişin tümünün kaybedilmesi korkusu ise “koruma” fikrinin doğmasına neden olmuştur. Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasının en önemli aracı ise planlamadır.

Kentsel doku, mimari ve mühendislik yapılarının varlıklarının sürdürülmesi, bu fiziksel verilerin bir kültürel dizgenin vazgeçilmez öğeleri olduğunun kabulü, korumanın işlevselliğini, önemini ortaya koymaktadır. Çünkü bu değerlerin oluşmasında yörenin ekonomik ve sosyal özellikleri (yaşama alışkanlıkları, gelenekler, iklimsel özellikler gibi bireyin, dolaylı olarak da toplumun yaşam biçimlerine yön veren pek çok etken) önemli rol oynamakta; bu faktörler de fiziksel çevrenin oluşumuna etki etmektedir (1). Geçmişten geleceğe bir köprü oluşturan tarihi çevreyi korumanın önemi sadece işlevsel bir yararlılık kazandırmak ya da hayranlık uyandıran genel görünümünün korunması değil, bütün bunların yanında ortaya koydukları “kimlik”ten dolayı da olmaktadır. Ulusal ve etnik çatışmaların arttığı günümüzde kültürel devamlılığın anlamı daha da önem kazanmakta ve uluslar gün geçtikçe tarihi çevrenin korunmasına daha çok önem vermektedirler. Koruma kararlarının sadece tarihsel bölgeye yönelik olmaması, kent imar planları yapım aşamasında kentin özellikleri dikkate alınarak kent bütünü ile etkileşim içinde olması gereğinin kavranılması ayrıca önemlidir. Aksi halde kent içinde birbiri içine geçmiş alanlar için; birbirinden kopuk, birbiri

ile çelişen kararlar alınmakta, bu da korumayı güçleştirmektedir.

Ülkemizde taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası” ile tanımlanan “Koruma Amaçlı İmar Planları” öncelikli işlev üstlenmektedir. Yasal ve kurumsal gelişim açısından Avrupa ülkelerine paralel bir gelişim gösteren ülkemiz; planlama açısından istenen düzeye ulaşamamıştır. Bunda en önemli etkenler koruma düşüncesinin toplumda yaygınlaşmaması sonucu ne kullanıcıda ne de uygulamayı yapan birimlerdeki aktörlerde ortak inanç ve bakışın sağlanamamış olması, koruma politikalarının koruma ile ilgili birimlerde benimsenmemesi ve hatta net bir koruma politikasının bile olmaması, finansman sorunlarının bir türlü aşılammaması, korumanın bir kamu yararı olduğu bilincinin gelişmemesi olarak sayılabilir.

2. PLANLAMA-KORUMA İLİŞKİSİ

“Ulusal bir yerleşme ve kalkınma planı çerçevesi içinde bilimsel yöntemlere göre yapılan araştırmalara dayanarak, plan, program ve projelerini hazırlamasını ve bu amaçla girişilecek çabaların gerçekleştirilmesini de kapsayan bir sanat ve çalışma alanı” (2) olarak tanımlanan kentsel planlama, batı uygarlığının aydınlanma, sanayileşme, kentleşme süreci içerisinde geliştirilmiş bir kavramdır. Özellikle sanayileşme sürecinde kentlerde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmek arayışları içerisinde, kentsel mekan sorunlarını oluşturan düzene eleştiri getirmek ve sanayileşme sürecindeki kentlerde ortaya çıkan sorunları azaltmak, mekanı sağlıklılaştırmak ve yaşanabilir kılmak amaçlarına yönelik bir kavram olmuştur. Bir yandan Batı uygarlığının düşünsel kaynaklarından beslenmiş, diğer yandan da uygulamada yaşanan sorunları

aşmaya yönelerek sürekli bir sorgulama ile gelişmiştir. Sorgulama sürecinde kent planlamanın etkinliğini sağlamak ve bu etkinliği sınırlayan sosyal sistem ile onun karar çevresi konusundaki kazanımlar planlamanın sosyal ve politik boyutlarını ön plana çıkartmıştır.

Fiziki planlamanın kent ölçeğinden kent üstü ölçeğe sıçraması 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkardığı sorunların bölge planlamayı kavramsallaştırması ile gerçekleşmiştir. Ülke fiziki planı ise 2.Dünya Savaşı sonrasındaki ilk yıllarda çıkmış ve böylece mekansal planlama kavramı, ülke, bölge ve kent planlamadan kır planlamaya inen bütünsel bir içerik kazanmıştır.

Ülkemizde ilk planlama dönemi olarak tanımlanabilecek Cumhuriyet'in kuruluş yılları dünya ölçeğindeki ekonomik bunalım dönemi ile eş zamanlıdır. Ancak kriz döneminin 1950'li yıllara kadar kademeli devam edişi ve kapitalizmin öngördüğü liberal politikaların çökmesine karşın özellikle büyük kentlerde başlayan "kent planlama" anlayışı ve politikaları oluşturma çabası vardır. Bu çaba yeni kalkınma doktrinleri ile birlikte gündeme gelen "devletlerin sosyal işlev ve görevleri" ilkesinin yaşama aktarılma anlayışında izlenmektedir. İkinci dönem kentlere hızlı göç olgusunun ortaya çıktığı 1950'li yıllar ile başlayan ve kökten değişen ekonomik politikalara uyum süreci içinde planlamanın bir yana bırakılarak operasyonel çözümlerle sonuç aranmaya başladığı dönemdir. 1960'lar askeri müdahale sonucu "sosyal hukuk devleti" olduğu anayasasında yer alan bir ülke olarak kent planlamaya yansıyan "yeniden planlama"ya ağırlık verilen ve özellikle planlama eğitimi veren okulların açıldığı, planlama kademelenmesine (özellikle bölge planlama) önem verilen bir dönem olmuştur (3). 1970'li yılların ortalarından itibaren yaşanmaya başlanan ekonomik kriz ile birlikte dünyanın dört bir yanını saran büyük bir değişim süreci oluşmaya başlamış ve 1980'den itibaren yeni dünya düzeni, küreselleşme, neo-liberalizm

gibi kavramlarla tanımlanan süreç hayatın her alanına damgasını vurmaya başlamıştır. Küreselleşme ile birlikte kente farklı bakış açıları ve farklı önceliklerle yaklaşılmaya başlanmış, yarışan kentler, küresel kentler gibi yeni kavram ve tanımlar ortaya çıkmıştır. Bu süreç paralelinde 1970'li yılların sonlarından itibaren planlamanın 1960'lardaki bütünselliği reddedilmiş, parçacı planlama yaklaşımları gündeme gelmeye başlamıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yeni planlama yaklaşımları olarak adlandırılan bir dizi model ve kavram tartışılır ve savunulurken, genel anlamda planlamada bir gerileme süreci yaşanmıştır. Planlama kavramı üzerine benzer tartışmalar günümüzde de sürmektedir. Bugün üç ayrı planlama yaklaşımından söz etmek mümkündür :

- Plan yerine kentsel projeler,
- Küreselleşmenin plan reddine karşılık, modernist kent ve planlamaya sahip çıkış,
- Modernist ve postmodernist yaklaşımları eleştirel bir bakış ile irdeleyen yaklaşım ki bu yaklaşım temelde bütüncül planlamaya sahip çıkmakla birlikte, süreç ve model açısından yeni yaklaşımlar ortaya koymaya çalışmaktadır (4).

Ülkemizin izlediği planlama politikaları kısaca bu şekilde tanımlanabilir. Bu süreçte planlama çalışmalarının temel felsefesini oluşturan planlama yaklaşımları da zaman içerisinde dinamik değişkenlere uyum amacı ile değişiklikler göstermiş ve klasik kent planlama yaklaşımından, geniş kapsamlı yaklaşıma, sistem yaklaşımına doğru çeşitlenmiştir. Özellikle 1980'lerden bu yana, dünyada değişim ve küreselleşme sonucunda giderek daha fazla önem kazanan kentlerin planlamasında yeni yaklaşımlar gündeme gelmiştir. İçerdiği farklı planlama anlayışı ve uygulamada sağladığı başarılarla dikkat çeken stratejik

planlama, giderek daha karmaşıklaşan, hızlı değişen ve belirsizliklerle yüklü bir dünyada ve kent ötesi belirleyicilerin kentlerin gelişmesi üzerindeki etkilerinin arttığı süreçler içinde etkinlik sağlayabilen bir yaklaşımdır.

Planlamaya koruma açısından bakıldığında ise kentlerin özellikle 1950 sonrası yaşadığı hızlı ve plansız kentleşme hareketleri sonucu ortaya çıkan rantların kısa vadede elde edilme çabası kültür ve tabiat varlıklarının hızlı tahribine neden olduğu ve 1980 sonrası yaşanmaya başlanan planlama olgusuna ilişkin kavram ve tanımlardaki karmaşanın “özel amaçlı planlar” kavramının ortaya çıkışı ile birlikte plan yapımından uygulanmasına kadar her boyutta yetki ve sorumluluklara da yansıdığı görülmektedir. Kültürel ve doğal değerlerin korunmasının 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ile tanımlanan ve “öncelikli görev” olarak nitelenen Koruma Amaçlı İmar Planları ile sağlanması hedeflenmiştir. Stratejik planlama yaklaşımı içerisinde “Koruma Amaçlı İmar Planları” bir “eylem planı” olarak değerlendirilebilir.

Stratejik seçme yaklaşımı “karar kuramı”na dayanmaktadır. Karar kuramındaki “mantıklı karar verme” olgusunda olduğu gibi, planlamada stratejik seçme yaklaşımında da, değişik olasılıkları içeren bir dizi seçenek arasından, bunları belirsizliklere karşı olası çıktıkları ile alıp, karşılaştırarak bir seçme yapılması süreci tanımlanmaktadır. Planlama sürecinde, bu karşılaştırarak seçme işlemi, değerlendirme aşamasında gerçekleştirilmektedir (5). Stratejik planlama; orta vadeli program, bütçe ve eylem planlarını içermektedir. Stratejik plan yapıldıktan sonra uygulama için eylem planlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Eylem planlarının gerçekçiliği bütçenin yapılması ile bütünlük göstermektedir. Bu kapsamda stratejik planlama; farklı kamu organlarını bir araya getirerek, birlikte karar üretilmesini sağlayan, orta ya da uzun vadeli geniş kapsamlı bir dizi stratejik gelişme hedefini

ortaya koyan, fiziksel, mali ve kurumsal boyutları olan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, çok sektörlü yatırım planlaması, stratejik planlama formunda bir yönetim planı olarak algılanmaktadır. Güncel durumun değerlendirilmesi, aktör ve temaların belirlenmesi, alternatiflerin sunulması, fikir birliğinin sağlanması gibi aşamaları olan stratejik planlamada teknolojinin takip edilmesi de çok önemlidir (6). Böyle yaklaşıldığında stratejik planlama; uygulamaya ilişkin çerçeve politikaları içeren, çok sektörlü stratejiler ve programlara odaklanan, kapital harcamaları ve operasyonlarla ilgili olarak bütçe bağlantılı, tüm ilgili tarafların katılımına açık, stratejik seçme olanağı sağlayan, 5 – 20 yıl ufku olan, orta – uzun vadeli gelişme perspektifi sunan, denetim mekanizmaları ile bütüncül bir süreç olarak ele alınmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki; yerleşmelerin gelişmelerini sürdürürken tarihi karakterlerini de kaybetmelerini önlemek ve kendilerine uygun olmayan kullanımlardan arındırılmalarını sağlayacak araç planlamadır. Tarihi varlıkların hem kontrol altına alınmasının ve hem de müzecilik anlayışının dışına çıkılarak kentin yaşayan bir parçası olarak değerlendirilmesinin en önemli aracı planlamadır. Kentlerde ve kent parçalarında kent planlamasının uygulanması, bu uygulamada insanla ilgili değerlere giderek daha çok önem verilmesi sonucunda, tarihsel çevrenin özelliklerine daha duyarlı ve saygılı bir kent planlama yaklaşımı gelişmiştir.

2.1. PLANLAMA-KORUMA İLİŞKİSİNDE İLKELER

Bugün kültür ve tabiat varlıklarının korunmasının, bir başka deyişle tarihi, kültürel ve doğal çevrelerin korunmasının tek aracı “Koruma Amaçlı İmar Planları”dır. Koruma amaçlı imar planı

terimi 1970'li yıllarda Türkiye'de yeni ortaya çıkan çevre koruma olgusunu yasal bir çerçeveye oturtabilme çabalarının ürünüdür. Bu terim, zaman içinde koruma yaklaşımının içeriğini belirleyen bir hale gelmiştir. Bu yaklaşımla yapılan imar planları yasanın belirlediği sit alanları ile sınırlı kalmış, alanın kent bütünü içindeki yeri, tanımı, gelecekteki rolü ve ilişkileri bir yana bırakarak kentsel sit alanının tek başına planlanması haline dönüşmüştür. Oysa korumada kuramsal yaklaşım tarihsel dokunun kentin yaşamına doğru ve dengeli katılım ile gelişmesini sağlamayı gerektirir ki imar planı ölçeği bu durumu tam olarak karşılayamaz ve kent bütününe ilişkin planlama kararlarının her ölçekte (ülke, bölge, havza, kent) sit alanı ile bütünleştirilerek korunması gereklidir. Salt planların hazırlanması ve onaylanması da bu süreçte yeterli değildir, yapılan planların uygulanması gereklidir. Gerek genel planlama anlayışı olarak gerekse korunacak alanlar özelinde koruma amaçlı imar planlarının üretilmesinde aşağıdaki ilkeler benimsenmelidir :

- Nazım plan, uygulama imar planları yapımı öncesi her türlü kurumsal ve bireysel talep ve görüşler alınarak değerlendirilmelidir.
- Planların yapılması ve onanması ve farklı ölçeklerle olan ilişkilerinin tanımlanmasında hiyerarşi esas olmalı ancak, farklı ölçeklerdeki planlara çeşitli kurum, sivil toplum örgütleri ve kişilerin girdi vermesi desteklenmelidir.
- Her ölçekte planlamaya veri sağlayan kurumların birbiri ile eşgüdümünü sağlayacak veri tabanının oluşturulması zorunludur.
- Sivil toplum kuruluşları ve bilimsel kurumların görüşlerinin alınacağı ortak çalışma düzlemlerinin oluşturulması gerekmektedir.
- Koruma alanları özelinde koruma kurulları, temel ilkelerin belirlendiği, stratejilerin üretildiği, standartların oluşturulduğu birimler olarak düzenlenmeli, bu doğrultuda gerek

üniversiteler ve meslek odaları ile gerekse sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapılarak toplumu koruma konusunda bilinçlendirmeye yönelik çalışmaların da yürütüldüğü bir misyon yüklenmelidir.

Kent kimliğinin ve kent belleğinin korunması, tarihi kentsel dokunun yeniden canlandırılması sosyal, ekonomik ve fiziki mekanın birlikte bütüncül olarak ele alınması ile mümkündür. Kamunun bizzat yatırımcı olması nedeni ile uygulamayı yönlendirici, tetikleyici ve teşvik edici rolü önemlidir. Dolayısı ile bugünkü yapılanmada edilgen bir konumda olan kamunun etkin pozisyon yüklenmesi gerekmektedir.

Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının değerleri yitirilmeden gelecek kuşaklara aktarılması, çağdaş koruma anlayışının benimsendiği planlama çalışmaları ile mümkündür. Günümüzde kent planlarında fizik mekanın katı bir bakış açısı ile ele alınması ve yerel dinamiklerden kopuk bir anlayış ile hazırlanmaları sorununun önüne geçebilmek adına stratejik ve kapsamlı planlama anlayışının benimsenmesi önemli bir araç olarak görülmektedir. Farklı konular özelinde tanımlanan sorunlu alanlar, nazım plan ölçeğinde "eylem alanları" olarak tanımlanmalıdır. Bu kapsamda sit alanları da benzer bakış açısı ile planlama bütünlüğü içinde "eylem alanları" olarak değerlendirilmelidir. Eylem planlamasında aktörler çok güçlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Koruma Amaçlı İmar Planları da bir eylem planı olarak değerlendirildiğinde korumada etkin olan aktörlerin yeniden yapılanması ve görev tanımlarının yeniden düzenlenmesi gerekecektir. Bu yaklaşım çerçevesinde, kültür varlıklarını korumada yetki ve sorumluluk sahibi olan kamu kurum ve kuruluşları arasında eşgüdümün

sağlanması, hepsinin de uzman kadrolarının geliştirmeleri gereği tartışılmazdır.

2.2. PLANLAMA-KORUMA İLİŞKİSİNDE YENİ HEDEFLER

Kent planlamayı, gelişmeci bir perspektif ile, yeni alanların imara açılmasına indirgeyen planlama anlayışının artık terk edilmesi gerekmektedir. Planlama salt fiziksel çevrenin düzenlenmesine indirgenmemeli, toplumsal, ekonomik ve fiziksel mekanı bir bütün olarak ele almalıdır. Bu doğrultuda kültürel değerlerin ve tabiat varlıklarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması planlamanın her kademesinde ana amaç olmalıdır. Planlama anlayışı olarak stratejik planlama anlayışının benimsendiği bakış doğrultusunda bir araç olarak tanımlanabilecek eylem planlaması; güncel sorunlar ve olanakları uzlaşmacı bakış ile değerlendiren bir vizyon tanımlamalı, bu sorun ve olanaklar için stratejik amaçlar tanımlamalı, hedef belirleyerek, uygulama stratejileri ve programlar oluşturmalı ve süreci geri dönüşlerle değerlendirmelidir.

Tüm bu bakışlar doğrultusunda; kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında en önemli araç olan planların; sit alanı ilanı sonrasında elde edilme, onaylanma ve uygulama süreçlerinin uzaması, bu durumda da korunacak değerlerin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması sorununu planlama boyutunda gidermek üzere yeni bir sistem önerilmektedir. Bu sistemin 7 ana hedefi bulunmaktadır.

- **İlgili Kurumlar Arasında Eşitlik ve Eşgüdüm**

Kültür Bakanlığı'nın koruma konusu ile ilgili birimleri olan Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları ile yereli temsil eden belediyelerin, sık sık yetki çatışmaları yaşamaları ve birbirleri ile kopuklukları etkin koruma için sorun yaratmaktadır. Bu nedenle bu üç birimin görev tanımları yeniden yapılmalı, koruma ile ilgili oluşumları farklılaştırılmalıdır. Mevcut sistemde koruma

kurulları belediyeler ve ilişkili oldukları diğer kurumlarla da olması gereken eşgüdüm sağlanamamaktadır. Oysa koruma kurulları, geçiş dönemi yapılaşma koşullarını birebir mekanda imara dönüştüren kararları veren birimler olarak, özellikle tarihi dokunun yoğunlaştığı alanlarda planların yapılmasına veri vererek katkıda bulunabilirler.

Kurumlar arasında ilişki ve eşgüdüm gerektiren bir başka önemli konu Koruma Amaçlı İmar Planı yapımıdır. "Koruma Amaçlı İmar Planı" özellikli bir plan türü olarak tanımlanmakla birlikte; bu planları yapacak / yapabilecek plancılar ya da planlama ekipleri tanımlanmamıştır. Bu planı üretmesi gereken ilçe belediyelerinin kendi bünyelerindeki planlama ya da imar grupları ile yeterli olamayacakları açıktır.** Büyükşehir Belediyeleri dışındaki belediyelerin büyük çoğunluğunun teknik kadrosunda şehir plancı, arkeolog, mimar, inşaat mühendisi, harita mühendisi v.b. gibi teknik vasıflı meslek gruplarını temsil eden çalışanların bulunmaması, çalışanların çoğunluğunun da eğitimleri sırasında tarihi çevreyi korumaya yönelik bilgi almamış olmaları yerel yönetimlerin korumadaki yetersizliklerinin bir nedenidir. Planlama eğitimi veren okullardaki koruma eğitiminin de böyle bir planı yapmaya yeterliliği tartışmalıdır. Yine sadece plancıdan / plancılardan oluşan ekiplerin de uygun olmadığı görülmektedir.

- **Parasal Kaynaklar**

Gerek tek yapı ölçeğinde gerekse doku ölçeğinde korumanın en önemli sorunlarından birisi parasal kaynakların yetersizliğidir. Koruma işlemi oldukça pahalı bir eylemdir. Kamu kurum ve kuruluşlarının mülkiyetinde bulunan kültür

** 5226 sayılı yasa değişikliği ile şehir plancıların koruma planlarının müellifi olduğu ve ekip çalışması gerektirdiği yasa maddesi olarak tanımlanmıştır

ve tabiat varlıklarının korunması, bu kuruluşların bütçelerine her yıl Kültür Bakanlığı'nca bu amaçla konulan ödeneklerle yapılmaktadır. Uygun gördüğü durumlarda Vakıflar Genel Müdürlüğü, İl Özel İdareleri, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşları, maliklere, koruma, bakım ve onarım için teknik eleman ve ödenekleri ile yardımda bulunmaktadır. Özel mülkiyete konu kültür varlıklarının korunması ise Resmi Gazetenin 24.6.1985 tarih ve 18791 Sayılı "Özel Hukuka Tabi Gerçek Ve Tüzel Kişilerin Mülkiyetinde Bulunan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Katkı Fonu Yönetmeliği" ile sağlanmaktadır. Bunların yanısıra diğer parasal katkı; I.ve II. grup taşınmaz kültür varlıklarının her türlü vergi, resim ve harçtan muaf olmasıdır. Kültür ve tabiat varlıkları yapılacak onarım vb. çalışmalar için kültür ve tabiat varlıklarından belediyece alınacak vergi, harç ve harcamalardan muafıdır. Yine, anıt eserler turizm amaçlı olarak kullanılacak ise Turizm Bakanlığı'nca kredi sağlanabilmektedir. 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nın 12.maddesi ile emlak vergilerinin %10 oranında artışı sonucu elde edilecek gelirin 'Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı' olarak kullanılması öngörülmüştür. Yine aynı maddede 2985 sayılı Toplu Konut Yasası uyarınca verilecek kredilerin %10'unun tescilli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bakımı, onarımı ve restorasyonu işlerine ilişkin başvurularca kullanılması hükme bağlanmıştır. Ancak bu kaynakların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Halkın korumaya bakışını değiştirebilmek, bu amaçla iyi örnekler ortaya koyabilmek ve yapılan planları uygulamaya geçirebilmek için daha etkin kaynaklara ihtiyaç vardır.

- **Kararlarda Açıklık / Katılım**

Koruma kararlarından en çok etkilenenler kuşkusuz sit alanı ilan edilen bölgede yaşayanlardır. Planlama sürecinde çoğunlukla yer almayan / alamayan bu kesimi temsil edebilecek sivil toplum örgütleri

olarak nitelendirilen meslek odaları, vakıflar, dernekler v.b. ise planlama ve uygulama aşamasına doğrudan müdahalede bulunamamakta, ancak görüş bildirerek sürece katkı koyabilmektedirler. Karar ve uygulamalardan doğrudan etkilenen ve sürece dahil edilmeyen, alınacak kararlarda düşüncelerine danışılmayan, bu nedenle de gerekli bilincin bir türlü yaygınlaştırılmadığı alanın kullanıcısı olarak nitelendirilen sakinler ise, yasal olarak ilgili Koruma Kurulu'nun verdiği kararlara uymak zorunda olmasına rağmen, yaşadığı alana ilişkin kararlardan çok sonra haberdar olmasının da etkisi ile sadece kişisel menfaatine uymayan durumlarda, şikayetçi oldukları konularda yine ilgili Koruma Kurulu'na başvurarak görüş almaktadırlar. Kararların daha katılımcı ortamlarda alınması, (bu katılım ortamı, koruma kurulu –belediye / valilik– sivil toplum örgütleri gibi koruma kararını alan- uygulayan ve etkilenen birimlerin temsilcilerinden oluşmalıdır) ya da hemen açıklanması, özellikle koruma kararlarından en çok etkilenecek kişilerin ve grupların kararlar kesinleşmeden bilgilendirilmesi, görüşleri alınıp planlama sürecine katılması ile toplumda koruma bilincinin yaygınlaştırılması ve gerekli kamuoyu desteğinin, giderek parasal desteğin sağlanması mümkün olabilecektir.

- **Planlamanın Süreç Olarak Ele Alınması**

"Sit Alanı" ilan edilen alanda geçiş dönemi yapılaşma koşullarının yürürlükten kalkması Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planlarının yürürlüğe girmesi ile mümkün olmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin olduğu yerlerde nazım planının ve uygulama planının farklı birimlerce hazırlanması (büyükşehir belediyesi - ilçe belediyesi) ve eş zamanlı olmayışı uygulama ve kararların tutarlılığı açısından sorun yaratmaktadır. Taşınmaz kültür ve tabiat

varlıklarının korunması sadece bulunduğu kent ile de sınırlı kalmayan, mevcut planlama kademelenmesi içinde bölge planı – kent planı ilişkisini de kurgulayacak şekilde ele alınmalı ve nazım plan ile uygulama imar planının eş zamanlı üretilmesi sağlanmalıdır. Günümüzde planlama sürecine eklenen “havza” kavramının da korunacak alanlara uygulanması ile “Havza Ölçeğinde Koruma” kavramı geliştirilmiştir. Bu kavrama göre; koruma amaçlı planlamada “sitler”le sınırlı kalmanın yeterli olmadığı ve bu nedenle birbiri ile tarihsel, ekolojik ve sosyo-ekonomik etkilenmeler içinde bulunan yaşam değerlerinin aynı doğayı ve coğrafyayı paylaştıkları “çevre ve kültür havzalarının” bir bütün olarak korunması ve yaşatılması hedeftir (7). Yine mevcut planlama sistemimizdeki özel amaçlı plan türleri zaman zaman bir “eylem planı” niteliğinde katkı sağlasalar da;

- Parçacı yaklaşımdır,
- Yapılaşmaya - fizik mekana yansıyacak olan sosyal ve ekonomik verilerin ilgili yerleşmenin bütününde toplanamamasından kaynaklanacak aksaklıklara neden olmaktadır,
- Mevcut yapılaşmaya göre oluşturulacak yeni plan kararlarının alanın yakın çevresini, giderek tümünü kapsayan plan içinde sağlıklı yorumlanabilme zorluğu oluşturmaktadır,
- Koruma planı = mevzi plan anlayışı ile planlar yapılmasını alışkanlık haline getirme riski taşımaktadır.

Günümüz pratiğinde yukarıda sayılan bu nedenlerle tarihi alanların kent içi ilişkisinin kurulamadığı, planlama alanı bütünü içinde oluşturulmuş özerk bir bölge, sınırları çizilmiş ve bu sınırların dışı yokmuş / boşmuş gibi algılandığı düşünüldüğünde, bölgesi ve yakın çevresi ile hiçbir ilişkinin kurulamayacağını söylemek yanlış olmaz. Bu durumda planının öngördüğü sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel kararların dışında, parsel ölçeğinde tek bina ya da anıt koruma kararlarının

üretilmesi, kent bütününden tamamen soyutlanmış kararlar dizgesi olarak değerlendirilmenin önüne geçilememekte ve planlama bütünlüğü bozulmaktadır. Bu sorunu aşabilmek için koruma amaçlı planların, kent bütününe yönelik bir stratejik kararlar dizini bağlamında ‘eylem planı’ olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısı ile stratejik planlamanın ve disiplinler arası çalışma sistematiğinin hayata geçirilmesini zorlayacak kurumsal düzenlemeye ihtiyaç vardır.

• **Etik kavramının benimsenmesi**

Ahlak felsefesi olarak tanımlanabilen “etik” kurallar sisteminin benimsenmesi, kültür varlıklarımızın korunmasında günümüzde karşılaştığımız sorunları çözebilecek ve kültürel varlıkların korunmasında kurumsallaşmayı etkinleştirecek etkili bir araca sahip olunmasını sağlayacaktır. Etik, kurumlar ve haklarla ilgilidir. Günümüzde varolan tüm evrensel değerler, kurallar, başta insan hakları olmak üzere, etik kavramından doğmuştur. Böyle olmakla birlikte etik kurallar, hukuksal alanın yerini almaktan öte, bu alanı tamamlayıcı ve kurumsallaşmayı destekler niteliktedir. Dünyada etik kurallar (Code of Ethics) birçok alanda oluşturulmuş olup uygulandığı alandaki tüm ilişkileri düzenlemektedir. Kültürel varlıkların korunması konusunda ise UNESCO başta olmak üzere; ICOM (The International Council of Museums), ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) ve ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration) gibi örgütlerin bünyelerinde örnek alınabilecek çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çalışmalar; kültürel varlıkların transferi sırasında hem birey - kurum, birey - toplum arasındaki ilişkileri düzenlemekte hem de kanun dışı edinim, yasak kazılar, illegal transferi yasaklayıcı önlemleri içermektedir.

Ülkemiz için korumadan doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlu kamu kurum ve kuruluşlarının rollerinin yeniden düzenlenmesiyle uygulama öncesi ve sonrasında uyulması gereken temel esasların belirlenmesi gerekmektedir.

- **Koruma Bilincinin Oluşturulması**

Kültürel varlıkların korunması her şeyden önce bir bilinç meselesidir. Ülkemizde koruma bilincinin yerleştirilmesine katkı sağlayacak faaliyetlerin, kültürel varlıklara sahip çıkmanın, insanımızın kendisine ve geçmişine olan saygısının bir ifadesi olduğu bilincinin tüm toplumda yaygınlaştırılmış olduğunu söylemek güçtür. Yine koruma adına ve planlamaya katılım adına, bilinç yaratmak ve yaygınlaştırmak için en etkin olması gereken sivil toplum kuruluşlarının bu konuda destek görmedikleri de ortadadır. Koruma bilincini oluşturmanın en temel yolu eğitimidir. Bilinçlendirme süreci koruma konusundaki bilgilendirme ile hız kazanacak ve yaygınlaşacaktır. Bu nedenle, temel eğitim kurumlarından başlamak üzere, koruma kavramı özeline inen ancak kent ve planlama kavramlarını da içeren bir bilgilendirme sürecinin eğitim sistemimize dahil edilmesi gerekmektedir.

- **Koruma Mevzuatının Yeniden Ele Alınması**

Ülkemizde imar hareketleri çeşitli yasa ve yönetmeliklerle yönlendirilmektedir ve planların ölçek hiyerarşisi, yapım yöntemleri gibi benzeri uygulama konuları kanunlarla uyumlu olmak durumunda olan yönetmeliklerle belirlenmiştir. Ancak, uygulamada imar ile ilgili kanun ve yönetmelikler arasında boşluklar ve çelişkili durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle İmar Yasası ile Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Yasası'nın birlikte ele alınması gerekmektedir.

2.3. PLANLAMA-KORUMA SİSTEMİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

1.) Geçiş dönemi yapılaşma koşullarının içeriği daraltılmalı ve süresi kısıtlanmalıdır.

Bir bölgenin sit ilan edilmesi bilindiği gibi alandaki tüm uygulamaları durdurmakta ve gelişmeyi yönlendirmeyi sadece geçiş dönemi yapılaşma koşullarına bırakmaktadır. Geçiş dönemi yapılaşma koşullarının sona ermesi koruma amaçlı imar planların onaylanması ile gerçekleşmektedir. Ancak plan yapım sürecinin çok uzun zamana yayılması, geçiş dönemi yapılaşma koşulları ile uygulamaların çok uzun süreler devam etmesi, çelişkili kararlara ve yanlış uygulamalara neden olabileceği gibi denetimsizliği de beraberinde getirmektedir. Geçiş dönemi yapılaşma koşullarının plan yapılıncaya kadar geçen süreçte çok fazla kısıtlayıcı olmaması, planın üretilmesini geciktiren bir başka sorundur. Ayrıca, geçiş dönemi yapılaşma koşullarının; parçacıl yaklaşımlar getirmesi, çoğunlukla parsel ölçeğinde karar üretmesi, mekansal organizasyon şemasının bütünlüğünü bozması, kent bütünü ile entegre olamaması gibi, sorunları zaman zaman hatalı uygulama kararlarını da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, özellikle korunması gereken değerlerin yoğun olduğu yerlerde, bu değerlerin yitirilmemesi ve çağdaş koruma anlayışı paralelinde kentin yaşayan parçaları olarak korunmasının sağlanması için en kısa sürede planın hazırlanması zorunluluktur.

Geçiş dönemi yapılaşma koşulları tüm ülkemizde uygulanan ve sit alanı içindeki gelişmeleri yönlendiren karardır. Sit ilanı öncesinde alana ilişkin bir planın olmaması, plansız ancak sit olma özelliği gösteren, bu nedenle de farklı bir bakışla ele alınması gereken alanı sadece üç ay içinde üretilen sözel kararlar dizgesine bağlı bırakmanın önüne geçmek gerekmektedir. Üst ölçekli mevcut planı hiç olmayan yerlerde geçiş dönemi

yapılaşma koşulları tanımlanmamalıdır. Geçiş dönemi yapılaşma koşulları sadece tescil, tescilli bina, tescilli bina bitişiği, anıt eser, anıt ağaç gibi sadece korunması gereken değerler için karar üretecek, bunun dışındaki talepleri yapılacak olan planla değerlendirecek şekilde daha tanımlı bir çerçevede hazırlanabilir.

Geçiş dönemi yapılaşma koşulları geçici de olsa bir “nizam”ı oluşturmak ve sürdürmek durumundadır. Bu nokta, en azından “sit” alanı ile ilgili bazı bilgilerin derlenmesini, bu bilgilerin değerlendirilmesini ve sonuçta bazı hükümler üretilmesini gerektirir. Sadece belli konulara geçici çözüm getirmeyi de amaçlarsa, bu hükümlerin bir aylık süre içinde üretilmeyeceği açıktır. Ayrıca, Koruma kurullarının yapısı ve çalışma biçimi de bu tür belgelerin kısa zamanda üretilmeyeceğini göstermiştir. Sonuçta, birbirine çok benzeyen, geçerli olacağı alanın kendine özgü niteliklerini gözardı eden, tip imar yönetmeliğinden alınan kalıpları tercih eden ve korumaya yönelik kimi yaklaşımları herhangi bir doyurucu ve bilimsel çalışmaya dayanmayan belgeler oluşturulmaktadır. Bu nedenle, geçiş döneminin kısa tutulmalı ve daha çok tek yapı ölçeğindeki restorasyon etkinliklerinin çözümlenmesi tercih edilmelidir. Koruma amaçlı uygulama imar planına yol gösterecek olan koruma amaçlı nazım imar planlarının (iptal edilmiş olsa dahi), kısa sürede (3 ay) revizyonunun yapılarak, “yol gösterici şema planlar” olarak kabul görmesi ve geçiş dönemi yapılaşma koşullarına rehberlik etmesi sağlanmalıdır.

2)Zamanında üretilmeyen koruma amaçlı imar planları için sorumlulara açılacak davalar ile ödeneklerin kısıtlanması gibi caydırıcı cezalar getirilmelidir.

“Koruma amaçlı imar planı” özellikli bir plan türü olarak tanımlanmakla birlikte; bu planları yapacak / yapabilecek plancılar ya da planlama ekipleri tanımlanmamıştır. İlçe belediyelerinin bu planı üretmesi gerektiğinden kendi bünyelerindeki planlama ya da imar grupları ile yeterli olamayacakları

açıktır. Planlama eğitimi veren okullardaki koruma eğitiminin de böyle bir planı yapmaya yeterliliği tartışmalıdır. Yine sadece plancı / plancıardan oluşan ekiplerin de uygun olmadığı görülmektedir. Doğası gereği farklı disiplinlerle çalışması gereken plancılar, “Koruma Amaçlı” planlarını üretebilmek için arkeoloji, sanat tarihi, restorasyon, mimarlık, hukuk, peyzaj gibi pek çok farklı meslek grubu temsilcilerinden oluşan ekipler kurulmalıdır. Koruma Amaçlı İmar Planlarının yasal sürede yapılması zorunludur. Ancak yasal süresi içinde üretilmeyen planların sorumluları için ödenek kısıtlaması, yetki kısıtlaması gibi caydırıcı cezalar getirilmelidir.

3) Tüm sit türleri için ilan edilme kriterleri standart hale getirilmelidir.

Bir bölgenin sit alanı ilan edilmesi, bir anlamda o bölgede koruma adına yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırmak üzere, o bölgeye farklı bir statü kazandırmak ve planlamasında da özel bir amaç belirlemek olarak değerlendirilir. Yani bir anlamda “planlamanın doğal akışı içinde korunamayan ve yitirmeye başlanan değerlerin önlenmesi için sit alanı vardır” denilebilir. Yaşanan pek çok örnek, bir bölgeyi korumak adına sit alanı ilan etmenin mutlak koruma demek olmadığını göstermektedir. Kimi zaman sit alanı ilan edilen bölgelerde gerek derecelendirmeden kaynaklanan, gerekse geçiş dönemi yapılaşma koşullarının esnekliğinden kaynaklanan koruma aleyhine uygulamalar olabilmektedir.

Sit alanlarının ilan edilmesinde mevcutta sadece tanımlardan hareket edilmektedir. Oysa türü ne olursa olsun (özellikle doğal sit alanı için), bir bölgenin sit alanı ilan edilmesi için belli bir analitik etüd aranmalıdır. Böylece tanımı ve neden sit alanı ilan edildiği ve sınırları da tartışılmaz olarak kabul edilen alanların korunması daha kolay olabilecektir. Her alan için ortak aranacak bu kriterler

dizgesi, kurullar özelinde değişmeyecek ve tartışılmayacaktır.

Üst ölçekli planlarla yapılanlardan kopuk, ilan edildiği sınırlar içinde kalan Koruma Amaçlı İmar Planı, kentin gelişimine yönelik fiziki planlar ile mevcut ve gelecekteki planlar birleştirilmemekte ve yaşam kalitesini yükseltecek ve yeni işlevler yüklenerek kent bütünü ile entegre olmuş yaşanan bir kent bütünü haline getirememektedir. Kapsamlı planlamayı konuşuyor olsak da ülkemiz planlama sisteminde yitirmeye başlanan, planlamanın gereği olarak mutlak olması gereken planlama sürecinin işletilmesi gerekmektedir. Planlama süreci ve aşamaları doğru kurgulandığında korunması gereken yapılar ve dokuların veri olarak planlama çalışmaları kapsamına alınması sağlanacaktır. Bu doğrultuda, üst ve alt ölçeklerin birbiri ile ilişkisi ve entegrasyonu sağlandığında gerek kentin gelişmesini yönlendiren nazım planlarda gerek daha doku bazında kararlar getiren uygulama planlarında gerekse binaya, parsel kullanımına, sokak kaplamasına, kent mobilyalarına kadar karar getiren kentsel tasarım projelerinde korunacak alanlarla (yapı ve dokularla) tutarlı kararlar alınacak ve doğru uygulamalar yapılabilecektir.

Günümüzde tartışılan “ Havza boyutunda koruma” yaklaşımında, koruma, yöresel ekonomik kalkınma ile desteklenmektedir. Tekil yapısal / anıtsal korumadan, sokak, mahalle, kent ölçeğine taşınan koruma anlayışı, “havza” kavramına taşınmaya başlamıştır. “Havza ölçeğinde koruma” kavramı özellikle sit alanlarında uygulandığı gibi, sınırlı, parçacı alanların planlamasında ve uygulamasında karşılaşılan sorunların çözümünü için önemli bir fırsat olarak görülmelidir.

4) Koruma bilincini yaratmak ve yaygınlaştırmak için en etkin olması gereken sivil toplum kuruluşları henüz bu niteliğe kavuşmamışlardır. Bu konuda desteklenmelidirler.

Korumanın ekonomik ve kültürel boyutlarının yanısıra toplumsal boyutu da vardır. Uygulamaları etkileyen ve uygulamalardan doğrudan olarak etkilenen de bu toplumsal boyuttur. Bir yönü ile tüm toplum kesimlerinin koruma konusunda bilinçlenmesi paralelinde ülke koruma politikaları etkilemeye kadar gidebilecek bir bakışı tanımlayan toplumsal boyut, bu anlamda bir güç oluşturmaktadır. Toplumun korumaya bakışı ne kadar bilinçli olursa, doğru uygulamalar da o kadar artacaktır. Çünkü yanlış ve kötü uygulamalar karşısında duracak bir toplum baskısı, uygulamacıları doğrudan etkileyecektir. Ancak ülkemizde böyle bir bilinç olmadığı gibi, planlama sistemimiz de katılımcı değildir.

Bu bilinci ve bilgi birikimini oluşturmak üzere, yerel sivil toplum örgütlerinin kurulması desteklenmelidir. Burada önemli rollerden biri belediyelere düşmektedir. Böyle bir örgütlenmeyi desteklemeleri ve planlama çalışmalarından, bölgedeki yatırımların yönlendirilmesinin danışılmasına kadar, belediye sınırları içinde yaşayan vatandaşları ilgilendiren her konuya bu örgüt temsilcisini dahil etmeleri gerekmektedir. Düzenlenecek periyodik bilgilenme toplantıları ile koruma ve planlama bilincinin yaygınlaştırılması ve olumsuz bakışın ortadan kaldırılması mümkün olacaktır. Bu sivil toplum örgütlerinin belediye içinde bir yerleri ve temsilcileri olmalıdır. Belediye Meclisi toplantılarına katılmalı, görüşlerini bildirebilmelidir.

Tarihsel mirastan herkes sorumludur. Bu nedenle koruma adına sarfedilen çabaların sadece koruma ile ilgili doğrudan sorumlu aktörler ile sınırlı kalması sorunu aşılmalı ve ortak miras için “kamu-yerel-sivil-özel birlikteliğin” güçlendirilmesine de öncelik verilmelidir. Bu birlikteliğe örnek olan en önemli örnek;

“Tarihi Kentler Birliği”dir. Tarihi Kentler Birliği, Kültür Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, ÇEKÜL Vakfı ve Mimarlar Odası’nın katkıları ile 54 tarihi kent belediyenin, “Birlik Tüzüğü”nü kabul etmesi ve “Tarihi Kentler Birliği Kuruluş Bildirgesi”ni imzalamaları ile kurulmuş ve o tarihten buyana üye sayısı 123’ü bulmuş olan bir “kamu – yerel – sivil – özel birlikteliği”dir. Buna benzer oluşumların artarak sürmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

5) *Envanter eksikliği giderilmeli, bilgi altyapısı güncellenerek devamlılığı sağlanmalıdır.*

Sadece kentsel korumanın değil kentsel planlamanın da önündeki en önemli engellerden biri envanter eksikliğidir. Halihazır haritaların tamamlanmadığı ya da digital ortama geçirilmediği yerler bulunmaktadır. Ülke genelinde hiç planı yapılmamış kentsel bölge hemen hemen yoktur. Ancak bilgiler güncellenmediği için ve arşivleme sistemi olmadığından, planın revizyonu çalışmaları en baştan arazi tespitleri ile başlamaktadır. Oysa ki rutin bilgi güncellemeleri ile çok uzun süren arazi tespitlerinin her an en son hali ile elde edilmesi mümkündür. Bu yöntem ile aynı zamanda alanının farklı kesitlerdeki gelişimini izlemek de mümkün olacaktır. Koruma açısından da böyle bir sistemin önemi büyüktür. Tescilli her binanın halihazır haritalara işlenmesi ve zaman içinde oluşabilecek değişikliklerin rutin dönemlerde kontrol edilmesi, yine aynı şekilde sit alanı sınırlarının da halihazır haritalarda görülmesi gerekmektedir. Planlama çalışmasının temel verileri olan bu bilgilerin halihazır harita üzerinde bulunması yapılacak analiz çalışması sürecini son derece kısaltacaktır.

3. KORUMA İLE İLGİLİ AKTÖRLER VE ÖNERİ ROLLERİ

Dünyadaki son gelişmeler, küreselleşme, herkese ama özellikle ve öncelikle plancılara, ülke ölçeğinde, kent ölçeğinde hızla yerine getirilmesi gereken önemli görevler yüklemektedir. Bilinçli bireylerin, kentlilerin,

yöneticilerin, yerel yöneticilerin kentlerin kimlikli gelişmesi ve ülkemizin dünya üzerinde kimlikli ve saygın bir ülke olarak yerini alması için, kendilerine düşen görevleri yerine getirmeleri zorunludur. Oysa günümüzde kamu duyarlılığının yeterince yaratılmadığı, sorumlulukların yeterince paylaşılamadığı ve aktörler arası diyalogun yeterince kurulmadığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşları ve bilimsel kurumların görüş ve değerlendirmelerinin alınacağı çalışma ortamlarının kurumsallaşması gerekmektedir. Planlama – koruma ilişkisi üzerine kurgulanan yeni sistemin uygulayıcı aktörleri mevcut sistemde olduğu gibi Kültür Bakanlığı adına görev yapan Yüksek Kurul, koruma kurulları ve belediyeler ve valiliklerdir. Ancak mevcut sistemde Kültür Bakanlığı ve bünyesindeki kuruluşlar koruma konusunda koordinasyon ve organizasyon görevini yerine getirmemekte ve bu nedenle koruma sürecinde yer alan her birim farklı bir şekilde hareket etmektedir. Doğal, tarihsel, kentsel ve arkeolojik sit alanlarının önemi ve ülkenin kalkınma potansiyelindeki yeri konusunda merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin, bilimsel kuruluşların, plancıların ve ilgili diğer kuruluşların benimsediği ortak politikalara gereksinme vardır. Bu nedenle oluşumları ve görevleri yani rolleri yeniden betimlenmeli ve sorun olarak tanımlanan eşgüdüm eksikliğini gidermek ve koordinasyonu sağlamak üzere yardımcı birimler oluşturulmalıdır.

• Kültür Bakanlığı*

Günümüzde korumanın objesi sadece “ulusal kültür mirası “ olarak değil, dünya / insanlık tarihinin mirası – evrensel değerleri olarak tanımlanmaktadır. Bu

* Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın iki farklı ve önemli alandan sorumlu olmasının doğru olmadığı düşünüldüğünde Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı olmak üzere iki farklı bakanlık halinde olmaları önerilmiştir.

tanım da korunması gerekli değerlere sahip her ülke gibi ülkemize de önemli sorumluluklar yüklemektedir. Bu doğrultuda da Kültür Bakanlığı'nın koruma konusunda geniş perspektifler içeren koruma politikaları üretme sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluğu yerine getirmek üzere, Kültür Bakanlığı'nın yeni yapılanma içine girme zorunluluğu bulunmaktadır. "Kültürel değerlerini yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek, benimsemek, kültür konuları ile kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve işbirliğinde bulunmak, tarihi ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesi önlemek amacı" ile kurulan Kültür Bakanlığı'nın amacına tam olarak ulaştığını günümüz kesiti için söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Kültür Bakanlığı'nı daha etkin kılabilmek için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir :

- Personel eksikliğini giderilmesi gerekmektedir.
- Parasal kaynakların doğru kullanılması sağlanmalı ve yeni kaynak yaratma arayışlarına gidilmeli ve kaynak yönetim merkezi kurulmalıdır.
- Eğitim birimleri kurulmalı, bu birim aracılığı ile koruma konusunda özellikle belediyeler ve koruma kurullarında görev yapan / yapacak personelin mesleki eğitimlerini yönlendiren / yol gösteren bir birim olarak da görev yapmalı, kurumlarla ilişkileri sağlamak ve koordinasyon için danışma merkezleri oluşturulmalıdır. Bu merkezler aynı zamanda eğitim ve halkla ilişkiler konusunda da çalışmalar gerçekleştirmelidir.
- Dokümantasyon merkezleri kurulmalı ve tüm ülke için envanter ve arşiv çalışmaları tamamlanmalıdır.

Koruma Yüksek Kurulu üyelerinin koruma konusunda uzmanlaşmış kişiler yerine büyük çoğunluğunun merkezi yönetim kuruluşlarının temsilcilerinden oluşturulması

tarihi çevreyi korumada en önemli işlevin yerine getirilmesinde eksiklikler ve sakıncalar yaratmaktadır. Ayrıca Koruma Kurullarının seçilme yolu ile değil de atama yolu ile oluşturulması da sakıncalıdır. Mevcut sistemde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun oluşumu, 10 bürokrat ve 6 seçilmiş üye olmak üzere 16 üyedir. Tabii üyelerin üyelikleri, kurumlarındaki görevleri süresince devam ederken, seçilen üyelerinin üyelikleri 5 yıl sürelidir. Bu üyeler iki dönemi aşmamak şartıyla yeniden seçilebilmektedirler.

Önerilen yeni sistemde yüksek kurulun seçilen ve atanmış üyelerinin aynı kalması, ancak, bu üyelerin tarafsız ve mevcut siyasi yapıdan bağımsız olarak görev yapmaları (etik hareket etmeleri) sağlanmalıdır. Yeni sistemin yüksek kurula yetirdiği yeni üyelik sistemi öğretim üyeleri arasından yine öğretim üyelerince seçilmesi öngörülen danışmanlık sistemidir. Bu danışmanlar her toplantıya katılan ve kararların alınması ve uygulanmasını denetleyen, ilkesel bütünlüğü ve eşgüdümü sağlayacak birimler olarak tanımlanmıştır. Yüksek Kurulun bürokrat ağırlığı bilimsel bir eylem olan koruma için yeterli olamayacağı gerekçesi ile bilim adamlarından oluşan danışma kurulunun bu eksikliği kapatacağı ve bürokrat ağırlıklı yapıyı bilimsel verileri ile destekleyeceği düşünülmektedir. Ancak yine de 5226 sayılı yasa ile tanımlanan yüksek kurulun karar birimi olmayıp denetleyen ve tavsiye eden birim olması daha uygun görülmektedir.

Üyelerin görev süreleri dolmadıkça ya da istifa etmedikçe görevden alınmanın olmayacağı, dolayısı ile kalıcı bir birim olarak görev yapacak olan yüksek kurul, kuruluş amacında olduğu gibi, ilke kararları üreten, koruma politikalarını belirleyen, koruma kurullarını denetleyen ve eşgüdümünü sağlayan birimler olarak

tanımlanmıştır. Koruma politikalarının saptanması ve tüm koruma kurullarının bu politikalar bağlamında çalışmasının denetlenmesi oldukça önemlidir. Yine ilke kararlarının yoruma açık olmayacak ve herkes tarafından aynı anlaşılacak şekilde düzenlenmeleri sağlanmalıdır.

• **Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulları**

Ülkemizdeki koruma kurulu sistemi, kurulların yapılanmalarında varolan sorunlara rağmen, hemen her ülkede görülen bir uygulamadır. Dünyanın her ülkesinde koruma ile ilgili konularda karar erki koruma konusunda uzmanlardan oluşan “özerk” kurullardır. Hollanda gibi bazı ülkelerde konulara göre uzmanlaşmış kurullar da vardır (9). Kurulların iç yapısı, çalışma esasları, kurullarda koruma konusunda uzman kadrolara yer verilmesi, kararlarda kurullar arası eşgüdüm ve kararlılık / benzerlik sağlanması, özerk çalışma ortamının ve çağdaş çalışma koşullarının yaratılması, kurul kararlarının şeffaflaştırılması ve ulaşılabilir kılınması, gündeminin yoğunluğunun azaltılması, koruma kurullarının farklı siyasi baskı grupları ve bazen de halk ile karşı karşıya gelmesinin engellenmesi.... gibi pek çok konu kurullarla ilgili iyileştirilmesi ve çözüm üretilmesi gerekli konulardır. Kurulların özerk yapılarını korumak koşulu ile, çalışma koşullarının düzeltilmesi, bilimsel gereklere uygun kararlar üretebilmelerinin desteklenmesi gerekmektedir. Koruma kurulları bir üst kültür katmanı, kültür mekanizması olarak kurgulanmalıdır.

Koruma bölge kurulları, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili parsel ölçeğinde veya alan ölçeğinde korumaya ve uygulamaya yönelik karar organıdır. Kurulların bilimsel ve teknik altyapı hizmetleri koruma kurulu müdürlükleri ile sağlanmaktadır. Oysa Koruma Kurulları günümüzde; oluşumları, olanakları ve yetkileri anlamında sorunlar yaşamaktadır. Kurullarda alınan kararlar, kurul üyelerinin

kişisel bilgi birikimine ve korumaya bakışına göre alınmaktadır. Bu da her kurul özelinde farklı nitelikli geçiş dönemi yapılaşma koşullarının işletilmesini getirmektedir. Kurul üyelerinin değişmesi durumunda aynı geçiş dönemi yapılaşma koşulları farklı uygulanabilmektedir. Yine kararlar alındığı gibi uygulanamayabilmektedir. Oysa koruma kurulları, koruma konusunda en yetkin, güven duyulan, kararları tartışılmaz olan kurumlar haline dönüşmelidir. Bu sorunları gidermek üzere kurgulanan yeni koruma bölge kurulunun aşağıdaki nitelikleri içermesi öngörülmüştür :

- Koruma her ne kadar operatif bir eylem ise de yine de bilimsel bir tabana oturmaktadır. Koruma bir bilimdir ve bu nedenle oluşumları akademik birimlerce seçilmiş üyelerden oluşmaktadır. Üyelerin uzmanlık alanlarının yetersiz olduğu belirlenen koruma bölge kurullarına ihtiyaç duyulan mimarlık tarihi, peyzaj, jeoloji konularında uzman üyelerin dahil edilmesi öngörülmüştür. Kurulda görev alacak uzman kişilerin seçilme kriteri olmalıdır. Kurul üyeleri akademik gelişmelerini belirtilen konularda tamamlamış, bilgi birikimini yayınları ile kanıtlamış, kurulda görev almaya gönüllü akademisyenler arasından akademik kurullarca seçilen öğretim üyelerinden oluşmalıdır. Kurul üyelerinin belirlenmesi ve ataması konusunda ise; “açıklık” ve ‘yetkinlik’ ilkesi esas alınmalıdır.
- Üyelerin sıkça değişmesinin yarattığı sorunları ortadan kaldırmak amacı ile yeni bir yapılanma tanımlanmıştır. Buna göre; kurulun çekirdek kadrosu, büro müdürlükleri ve danışman kadrosundan oluşmaktadır. Büro müdürlüklerinin kadroları genişletilmiş ve raportörlerin

uzmanlık alanları üyelerin uzmanlık alanları ile aynı olacak şekilde yeniden tanımlanmıştır. Aynı üyelere olduğu gibi raportörler için de her uzmanlık alanından bir temsilci olma zorunluluğu getirilmiştir. Yüksek Kurul uygun gördüğünde, koruma bölge kurulu büro müdürünün talebi doğrultusunda raportör sayısını arttırabilecektir. Büro müdürlüğü için öngörülen bir başka kadro koruma konusunda yeterliliği kanıtlanmış, bu konuda çalışmalarda bulunmuş iki öğretim üyesi (emekli olabilir) ve bu konuda yetiştirilecek yüksek lisansını ya da doktora çalışmasını koruma konusunda tamamlamış bir mimar ve bir şehir plancı ile bir hukuk danışmanı olmak üzere beş kişiden oluşacak daimi danışma birimi koruma kurulunda görev yapacaktır. Üyelerin her gün kurulda olması mümkün değildir. Ancak bu önerilen ekibin, kurul başvurularını kendi içlerinde görüştüğünden sonra görüşülmesi gerekli olan dosyaları koruma kurulu gündemine getirmeleri, görüşülmesine gerek olmayanların işlemlerini kendilerinin yapmaları, koruma kurullarını şu an olduğu gibi "imar bürosu" gibi çalışma yükünden kurtaracaktır.

- Bir anlamda "yasa gücünde" olan Koruma Yüksek Kurulu ve tüm Bölge Kurulları kararlarının, Bakanlıkça uygun periyotta ve abonelikle de yaygınlaştırılarak ilgi duyan tüm kesimlere (üniversitelere, kütüphanelere, meslek kuruluşlarına vb.) ulaşabilecek şekilde yayımlanması, uzun süredir genel beklentidir. Yasada bunu sağlayacak maddeler yer almalı; böylece hem tüm kurulların aldıkları kararlar tek bir dergide derlenerek "kararlar arasında uyum sürecine" katkıda bulunmalı hem de "yayım" nedeniyle de kararların "gerekçeli" olarak

yazılmalarının gerekliliği sağlanmalıdır (10).

• Yerel Yönetimler

Yerel yönetimler halkın seçtiği kişiler olarak, halka karşı sorumlulukları olan, bilinçlenme, eğitim, kararlara katılım, kültürel ve doğal mirasın korunması gibi konularda ön planda olması gereken birinci derecede önemli kuruluşlardır. Oysa ülkemizde pek çok belediyede mimar, inşaat mühendisi, şehir plancı gibi teknik personel bulunmamaktadır. Bu nedenle fiziksel çevrenin yapılaşmasında en etkin birim olan belediyelerin koruma konusunu sahiplenmeleri ve bu konuda görev almaları güçtür.

Tarihsel kent dokularını gerek korumaya duyarsız imar planları gerekse zamanında üretilmeyen koruma amaçlı imar planları olmamasından kaynaklanan sorunlar nedeni ile "koruyamama"nın en önemli sorumlularından biri olan belediyelerdir. Yerel yönetimlerce benimsenecek planlama anlayışı, öncelikle tarihsel dokunun korunduğu, yaşatıldığı ve yeni yapılaşmanın da kültürel çevreye saygılı ve uyumlu olduğu, bir plana dayalı olmalıdır. Koruma sorunu ile en fazla karşı karşıya kalan birimler olan yerel yönetimler, sağlıklı, halkın desteğini alan bir koruma yöntemi yerel yönetimlerin ve o yörede yaşayan vatandaşların korumaya olan inançları ile gerçekleşecektir. Bu inanç, yerel yönetimlerin bu dokuların kentsel kalitesini arttıracak uygulamalara kaynak aktarımı ile olacaktır. Yine, merkezi idare ve yerel yönetimlerin üstleneceği öncü yaklaşımlar, korumanın ekonomik ve moral boyutunu da destekleyecektir. Gerek alan ölçeğinde gerek tek yapı ölçeğindeki uygulama girişimleri o bölgenin bütünündeki girişimleri özendirilecektir. Ancak bu yaklaşımın bütüncül planlama anlayışı çerçevesinde ele alınması gereği unutulmamalıdır. Seçilen örneğin bütün içindeki konumu ve

çevrelerindeki gelişmeleri tetikleyebilmesi bir planlama stratejisi olarak geliştirildiğinde amaçlanan sonuca ulaşabilecektir. Bu nedenle, yerel yönetimler tek tek yapı onarımı yerine, bu dokunun değerini arttıracak sistemler geliştirmelidirler.

Belediyeler koruma kurullarının aldığı kararların uygulayıcısıdır. Ancak, koruma yönündeki kurul kararlarının uygulanmasında, tek sorun bu olmamasına karşın, kararın doğruluğu ve tutarlılığı, yerel yönetimin inançsızlığı ve duyarsızlığı ile karşılaştığı sürece kararların alındığı gibi uygulanması / istenilenlerin gerçekleşmesi mümkün değildir. Denetimsizlik, kötü uygulamalar, kurul kararlarından sapmalarla bir anlamda koruma mekanizmasının işletilmesi mümkün olamamaktadır. Mevcut koruma dizgesinin önemli bir sorunu; koruma ile ilgili kurumsal yapılanmada yaşanan eşgüdüm - organizasyon sorunlarıdır. Oysa kurullar geçiş dönemi yapılaşma koşulları ile birebir mekanda uygulamaya yön veren birimler olarak özellikle tarihi dokunun yoğunlaştığı alanlarda planların yapılmasına veri vererek katkıda bulunabilecek birim iken, plan yapım aşamasında devreye girememekte ve çoğunlukla planla sadece onay aşamasında karşılaşmaktadırlar. Belediyeler de geçiş dönemi yapılaşma koşullarının geçerli olduğu süre içinde, yasal sürede planı hazırlayamadıkları gibi, sorumluluğu koruma kurullarına aktararak kendilerini süreçten soyutlamaya çalışmaktadırlar. Uygulamadaki bir başka sorun, vatandaştan gelen baskılar sonucunda kurul kararlarının esnetilerek uygulanmasına belediyeler tarafından göz yumulmasıdır.

Olması gereken organik bağın oluşmasına engel olan bu durumun ortadan kaldırılması için belediyeler ve kurullar sit alanı ilanından itibaren birlikte çalışmalıdırlar. Planlama çalışmalarının tümü için geçerli olan bu süreç, koruma hedefi için mutlak gerekmektedir. Koruma Kurullarının yetki alanlarının çok geniş olması, çoğunlukla

birden fazla ilin dolayısı ile birden fazla belediyenin bulunması da eşgüdüm sorunu yaratan bir etkidir. Bu anlamda koruma kurullarının ve belediyelerin bir arada çalışmaları da zorlaşmaktadır. Bu sorunu gidermek üzere yeni bir birimin oluşturulması öngörülmüştür. **Teknik Uygulama ve Denetleme Birimi** adlı bu birim, belediye bünyesinde ancak özerk olarak çalışacak, belediyenin görevlendireceği iki kişiden oluşan teknik ekip (en az bir şehir plancının olması zorunludur) ile koruma kurulunun görevlendireceği (raportör ya da danışman ekipten seçilecek) üç kişiden (birinin imar hukukçusu olması zorunludur) olmak üzere toplam beş kişiden oluşacak bu birim kurul ile belediye arasındaki eşgüdümü sağlayacak ve alınan kararların mekanda uygulamasının denetlenmesinden sorumlu olacaktır. Bu birim, korunması gereken alanlarda alınan koruma kararlarının uygulamaya geçilmesinde karşılaşılabilecek hukuki sorunların çözümünün nasıl olabileceğini araştıracaktır. Yine alınan kararların uygulanmasındaki finansman sorunları için model aramak, mülkiyet sorunlarının çözümü için strateji belirlemek gibi doğrudan uygulama ile ilgili sorunların çözümü, uygulamalar için kaynak temini ve yapılan uygulamaların denetlenmesinden sorumlu olacaktır. Bir başka sorumluluk alanı ise; basit onarımlar için gelen başvuruları değerlendirmek, karar almak ve uygulamaktır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nda değişiklik yapan 5226 sayılı yasa ile basit onarım yetkisi belediyelere bırakılmıştır. Ancak tam olarak tanımlanmamış ve sınırları saptanmamıştır. Önerilen teknik temsilcilik, kurulla işbirliği içinde, bu görevi yerine getirebilecek nitelikte bir birimdir.

- **Kamu Kurum ve Kuruluşları**

Kültür varlıkları, ülke kimliğinin oluşmasında önemli roller üstlenirler. Bu değerlerin korunması ve devamlılığının sağlanması ülke kimliği ile eşdeğer olarak düşünülebilir. Kültürel varlıkların korunması kamu yararına olan bir eylemdir. Bir başka deyişle, korumanın kamu tarafından benimsenmesi ve özellikle kamunun yatırımcı olması, kamunun uygulamayı yönlendirici ve teşvik edici rolü çok önemlidir. Kültür varlıklarının günümüzde giderek artan şekilde kamu kurumları tarafından değerlendirildiği örneklerin görülmesi de koruma adına olumlu gelişmelerdir. Kültür mirasının korunmasında doğrudan yada dolaylı olarak sorumlu kamu kurum ve kuruluşları bu konuda geliştirecekleri genel stratejileri, kuramsal ve uygulamaya yönelik olarak belirleyecekleri ilkeleri ve sorumlulukları konuyla ilgili uzmanlar, akademik kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve kamuoyunun temsilcileri ile paylaşmalı ve kararlar olabildiğince geniş katılımlı bir ortamda alınmalıdır.

- **Plancı**

Mekana dayalı rantların dağıtımını ve paylaşımını organize etme süreci yaşayan ya da işlevsizleştiren bir imar planlama anlayışı bağlamında koruma amaçlı imar planlarının bir yararı olamayacağı açıktır. Bu nedenle merkezi politikalarda ahlaklı kabuller ile yerelin ve sivilleşmenin öne çıkarılması gerekmektedir. Bu noktada da plancının öncelikli işlevi bu mücadele ve uğraşların içinde yer almak ve yeni düzen plancının kimliğini tanımlamaktır. Sözü edilen yeni düzen; kentin ve planlamanın gündeminde olan yaşanabilirlik, kentli, sürdürülebilirlik, sivil toplum örgütü, hakça dağıtım, uzlaşma, yerleşme ahlakı gibi kavramların benimsendiği, “yerel”in güçlendiği bir düzendir. Böylesi bir sistem içinde de kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile bir eylem alanı planlaması olan koruma amaçlı imar planı daha da anlam kazanacaktır. Bu doğrultuda yereli savunan, yerel siyasetin içinde yer alan ve planlamayı toplumsal bir eylem olarak kabul eden ve ettiren plancı,

planlamayı yeniden kurabilecektir (11). Plancı, koruma amaçlı imar planlarının üretilmesinin çeşitli aşamalarında görüşme ve fikir alışverişine yönelik tartışma ortamları oluşturmalı, bu toplantılara belediye, koruma kurulu, gerektiğinde müze müdürlüğü, bakanlıklar gibi ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının yetkililerinin katılımını sağlamalıdır. Bu çalışma ortamları kararların daha sağlıklı, kabul edilebilir ve uygulanabilir olmasını sağlamak amacı ile kullanılmalıdır.

- **Sivil Toplum Kuruluşları**

Günümüzde İtalya ve Fransa gibi çevre ölçeğinde koruma gerekliliğinin bilincinde olan Avrupa ülkelerinde gönüllü kuruluşların kentsel planlama ve düzenlemelerde etkin rol oynadıkları görülmektedir. Bu etkinlikler kimi zaman çeşitli kampanya ve şenlikler düzenleyerek halkı bilinçlendirmek olurken kimi zaman da üye aidatlarından elde ettikleri gelirlerle halkı koruma çalışmalarına ortak etme ve aktif katılım duygusunu canlı tutmak şeklindedir. İngiltere'nin gönüllü kuruluşlarının sayısı ve etkinliği açısından benzerlerine oranla daha farklı bir konumu bulunmaktadır. İngiltere'de 8.000'in üzerinde, sit alanı olarak belgelenmiş uluslararası tüzük ve standartlara uygun olarak “karakter ve görünüşleri ile özel bir mimari veya tarihi ilgi uyandıran özellikleri ile korunması ve değerlerinin artırılması istenen bölgeler” tanımlanmıştır. Bu sit alanları ile ilgili her türlü belgeleme, planlama ve uygulama çalışmalarında etkin olarak gönüllü kuruluş ve vakıfların görev aldığı görülmektedir (12). Ülkemizde de benzer çabaların başladığı söylenebilir. Mevcut dernek ve kuruluşların çabaları yeterli olmamakla birlikte; oluşmuş olan bu enerji doğru yönlendirilebilirse daha da etkin bir güç odağı haline dönüştürülebilir. Gerek koruma adına doğru kararlar alınması gerekse kararların doğru olarak uygulanmasını denetleyen sivil hareketin bir güç odağı olması da aslında koruma

adına yaşanan pek çok problemin (rant gruplarının oluşması, uygulamalarda esneklik talebi gibi) kendiliğinden çözülmesine neden olacaktır. Bu nedenle bu oluşumların desteklenmesi önceliklidir. Tarihsel miras gelecek kuşaklara aktarılmak üzere herkesin sorumlu olduğu bir olgudur. Bu nedenle koruma adına sarfedilen çabaların sadece koruma ile ilgili doğrudan sorumlu aktörler ile sınırlı kalması sorunu aşılmalı ve ortak miras için “kamu-yerel-sivil-özel birlikteliğin” güçlendirilmesine öncelik verilmelidir.

• Kullanıcı

Koruma uygulamalarından en çok etkilenen kesimdir. Davranışları ile koruma ya da korumama kararlarında etkin olabilecek bir güç grubudur. Bu grup, korumanın çıkarlarına ters düştüğünü düşündüğü durumlarda öncelikle yerel yönetimlere, daha sonra koruma bölge kurullarına baskı yaratmakta ve koruma kararlarının esnetilmesini hatta uygulanmamasını istemektedirler. Toplumun her kesimini temsil eden kullanıcı (düşük, orta ve üst gelir grubu) benzer davranışları göstermekte ancak etki oranları yaptırım güçleri oranında fazlaşmaktadır. Bu nedenle kullanıcının eğitilmesi ve bilinçlenmesi önemlidir. Bunun için gerek temel eğitimden başlamak üzere eğitim sistemi içinde gerekli düzenlemelerin yapılması gerekse toplumsal örgütlenmeler ile bilicinin yaygınlaştırılmasına çalışılması zorunludur.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Korunacak kentsel miras kentsel belleğin bir parçasıdır. Korumanın sadece fiziki mekanların düzenlenmesi, fonksiyonunun değiştirilmesi, kullanıcısının değiştirilmesi çağdaş koruma anlayışı çerçevesi açısından tartışılabilir bir konudur. Bugün, kent kimliğinin ve belleğinin korunması, tarihi kentsel dokunun yeniden canlandırılması, sosyal, ekonomik ve fiziki mekanların birlikte bütüncül olarak ele alınması ve planlanması gerekliliği artık çağdaş koruma anlayışının

çerçevesini çizmektedir. Bu ise kentlinin mekanı algılaması, benimsemesi ve yeniden kullanmaya istekli olması ile mümkündür. Tüm bunlar da merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin bu katılımı sağlayacak politikalar ve araçlar üretmesi ile mümkün olabilecektir. Bu süreçte planlamanın salt fiziki boyutu ile değil, finans kaynaklarını yaratmak, organizasyon şemasını kurmak, etaplamalarını oluşturmak biçiminde ele alınması gereklidir.

Tarihi ve kültürel değerler ile çevre zenginliklerinin korunabilmesi planlama ile mümkündür. Bu nedenle mekana dayalı rantların dağıtımını ve paylaşımını organize etme süreci yaşayan ya da işlevsizleştiren bir imar planlama anlayışı bağlamında üretilen “koruma amaçlı imar planları” anlayışı yerine, koruma amaçlı imar planlarını bir “eylem planı” olarak ele alan bir planlama bakışı yaygınlaştırılmalıdır.

Türkiye’de tarihi kent dokularının korunması ve geleceğe taşınması, bütün içinde değişik ölçeklerde birbirleri ile ilişkileri sıkı kurulmuş, temel hedefleri belirlenmiş bir tasarımın ürünü olmalıdır (13). Bu doğrultuda tarihi ve kültürel değerler ile çevre zenginliklerinin korunabilmesi için gerekli kurumsal ve yönetsel merkezler ile ekipman ve kaynak planlamasının her kent için ayrı ayrı düzenlenmesi yerine, aynı kültür ve çevre coğrafyası içindeki komşu kentlerde sürdürülecek kimlikli kentleşme ve mimari, kentsel dokunun doğal değerler ile birlikte ve bütünleşik olarak korunması için havza ölçeğinde koruma stratejileri ve eylem programlarının planlanması çok daha verimli olacaktır.

Koruma imar planları genel planın bir parçası olarak ele alınmalı, koruma politika ve yaklaşımları kentsel bütünün planlanması ile birlikte düşünülmelidir. İmar planlarında gözardı edilen tarihi

çevre ve kent ilişkisi kurulmalı, koruma imar planlarında ise yeterli çözüme ulaşmayan, kentle bütünleşmeyen sosyal yapı, aktivite ve kullanım biçimleri çözümlenmelidir. Korumada etkin olan tüm birimlerin uzman, bilgi ve teknik donanım eksiklerinin giderilmesi, maddi olanaksızlıklarının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yine bu birimlerin bilimsel yaklaşımları, akademik bilgi ve enerjiyi doğru kullanmaları, yapılan bilimsel çalışmalarını kendi uygulamalarına aktarmalarına olanak verecek iletişim ve eşgüdümün sağlanması gerekmektedir. Korumada karar alıcı ve uygulayıcı birimler üzerindeki siyasi politikanın ve rantıye gruplarının baskılarının engellenmesi gerekmektedir. Kentsel sit alanlarının bir bütün olarak korunma, yaşatılma ve işletilmesinde tek sektöre değil, birden çok sektöre dayalı bir çözüm aranmalıdır. Kent yönetimi işletmecilik bilinci ile yapılmalıdır. Bunda, kooperatif organizasyonları etkin bir araçtır. Ayrıca kamu idarelerinin katılımı sağlanmalı, bireysel teşebbüsler güçlendirilerek teşvik edilmelidir. Yerleşme siyasasının ve toprak rantı bağlamında bu sistemin bir parçası olan koruma mevzuatının, ekonomik boyut dikkate alınarak yeniden yapılanması ve korumaya maddi destek sağlayacak, kullanım olanakları genişletecek mekanizmaların oluşturulması kaçınılmazdır.

Koruma ve gelişme her ne kadar birbirinden çok farklı kavramları ifade etseler de aslında birlikte uyum içinde ele alınarak stratejik planlamaya entegre edilmesi gereken olgulardır. Kentsel korumanın entegrasyonu ve kalkınma metodlarından oluşan benzer araştırma öncelikleri, stratejik kent planlamasında sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Denilebilir ki; koruma, sürdürülebilir kalkınma için bir araçtır. Kent koruma mekanizması, dinamik değişikliklerin, devamlılık faktörünün tarihi dokudaki etkisi ve koruma vicdanı ve kültürel değerlerin kural ve değerlere etki etmesi sayesinde sürdürülebilir bir kimlik kazanır (14).

Tüm bu kabuller ve ilkeler kapsamında Şekil.1'de tanımlanan sistem oluşturulmuştur. Tarihi yapı 'yerine ikamesi olmayan' bir değer, bir evrenselliştir. Bu nedenle korumak tüm insanlığın sorumluluğudur. Bu sorumluluk korumada etkin olan aktörlerin en üst biriminden en alt birimine kadar tüm kesimlerce benimsenmeli ve uygulanmalıdır. Öneri sistem mevcutta var olan sistemden çok da farklı olmamakla birlikte, mevcutta işletilmeyen ve yerine getirilmeyen görevlerin gerçekleştirilmesine yönelik yeni birimler monte edilmiştir, ağırlıklı olarak mevcut sistemin "iyileştirilmesi"ne dayanmakta, ancak yetersiz kaldığı düşünülen konular için de "reform" niteliğinde yeni organizasyonlar içermektedir. Tüm bu sistemin çalışması ve koruma çalışmalarının önündeki engellerin aşılması bilinç, iyi niyet ve etik ile mümkün olabilecektir. 5226 sayılı yasa ile değişiklik yapılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yasası çalışmada önerilen bazı değişiklikleri destekler bir yapıdadır.

- Koruma amaçlı imar planının bir sene içinde üretilmesinin güç olduğunun ve daha gerçekçi bir zamanın tanımlanmasının gerekliliğinin vurgulandığı çalışma sürecinde kabul edilen değişiklik ile plan üretme süresi iki yıl (bir yıl ek süre verilebilir) olarak yeniden düzenlenmiştir. Benzer şekilde geçiş dönemi yapılaşma koşullarının hazırlanması için tanımlanan bir aylık sürenin yetersizliği vurgulanmıştır. Yasa değişikliği ile geçiş dönemi yapılaşma koşullarının hazırlık süresi üç aya çıkarılmıştır.
- Koruma amaçlı planların üretilmesinin uygulamaya geçilmesi için yeterli olmadığı ve onay için koruma kurullarında çok uzun süreler beklediği belirlenmiştir. Onay için süre

kısıtının olmaması bir sorun olarak ortaya konmuştur. Yasa değişikliği ile koruma bölge kurullarına, koruma amaçlı imar planlarının ay, uygulamaya yönelik projeleri ise en geç üç ay içinde karara bağlamak zorunluluğu getirilmiştir.

- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları ile yapılan anket çalışması sonucunda pek çok kurulda eksikliği hissedilen peyzaj mimarı, hukukçu gibi uzmanlık alanlarına yönelik eksikliklerin giderilmesi öngörülmüştür. Yasa değişikliği ile, her kurul için hukuk dalından bir üyeyi öngörülmektedir. Çalışma kapsamında önerilen ise; her kurul özelinde ihtiyaç duyulan uzmanlık alanlarının desteklenmesi ancak her kurulda hukukçunun (danışman kadrosunda da olabilir) mutlak bulunması önerisi yeni değişiklik sonucu yasa ile benzerlik göstermektedir.
- Yeni sistemde kurul ile belediye arasında olması gereken eşgüdümü sağlayacak birim olarak önerilen 'Teknik Uygulama ve Denetleme Birimi'; yasa değişikliğiyle ruhsata tabi olmayan tadilat ve tamiratlar için görevlendirilen 'koruma, uygulama ve denetim büroları' ile benzer bir biçimdedir.
- Koruma için fonların ve kaynakların yetersizliği vurgulanmıştır. Yasa değişikliği ile kaynak aktarımında yetersiz görülmekle birlikte artış gerçekleşmiştir.
- Koruma amaçlı planların üretilmesinin uzmanlık ve ekip çalışması gerektirdiği vurgulanmıştır. Yasa değişikliği ile şehir plancıların koruma planlarının müellifi olduğu ve ekip çalışması gerektirdiği yasa maddesi olarak tanımlanmıştır.

Ancak 5226 sayılı yasa ile değişiklik yapılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yasası'nın çalışma kapsamında

değerlendirilmesi sırasında eleştirilen kararları da bulunmaktadır.

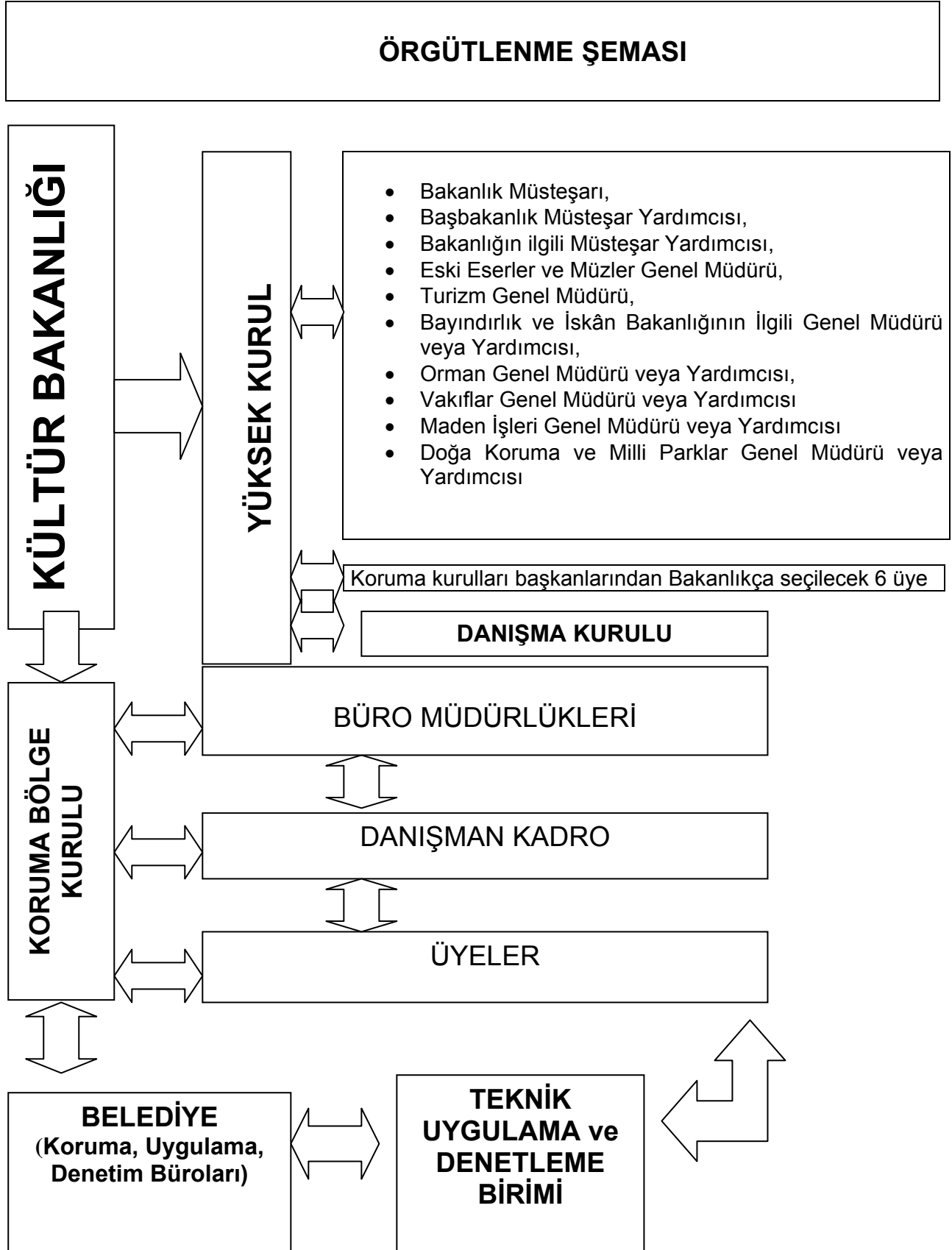
- Tanımlarda halen eksiklikler bulunmaktadır. Getirilen bazı tanımlar net değildir ve diğer şehircilik ve imar ile ilgili yasalarla örtüşmemektedir.
- Yapılaşma hakları kısıtlanmış tescilli taşınmaz kültür varlıklarına veya bunların koruma alanlarında bulunan ya da koruma amaçlı imar planları ile yapılaşma hakları kısıtlanan taşınmazlara ait mülkiyet veya yapılaşma haklarının kısıtlanmış bölümlerini aktarım alanı olarak tanımlamaktadır. Olumlu gibi görülen bu maddenin nasıl uygulanacağı yönetmelik ile gerçekleşecektir. Ancak yönetmeliğin henüz hazırlanmamış olması nedeni ile belirsizlikler içermektedir.
- 3194 sayılı İmar Yasası'nın 21.maddesi kapsamına giren ruhsata tabi olmayan tadilat ve tamiratları; özgün biçim ve malzemeye uygun olarak, bünyesinde koruma, uygulama ve denetim büroları kurulmuş idarelerin izin ve denetimine bırakılmıştır. Ancak bu maddenin amacından farklı uygulamalara konu olma riski bulunmaktadır.
- Yüksek kurulun ve koruma bölge kurulunun bürokrat ağırlığının arttırılması bilimsellik adına bir sorun olarak görülmektedir. Yüksek kurulun denetleyici ve ilke koyucu kimliğinden farklı olarak karar verici hale gelmesi de bu anlamda bir sorun olarak görülmektedir.

Son söz; Ülkemizde koruma kararı alınan kentlerin, tarihi alanlarına yönelik olarak yapılan imar planları geçmişin korunması gerekli türlü değerleri ile günümüzün ve geleceğin gelişme şekli ve hızı arasındaki gözle görülür çatışmanın kontrol

edilmesini sağlayacak bir araç olarak nitelendirilebilir. Ülkemizdeki en temel hatalardan biri koruma planlamasının imar planlamasından ayrı bir faaliyet alanı ve ayrı süreçler olduğu düşüncesidir. Oysa planlama eylemleri bir bütündür. Koruma amaçlı planlanacak alanlar, kent planlarından ayrı olarak ele alınmamalıdır. Tarihi bir çevrenin eski bir dokunun, özelliği olan bir iskan alanının ya da bir doğa parçasının korunması kent planlaması bütünü içinde düşünülmeli, koruma ile ilgili her türlü planlama kararları, korunacak alanların kendi özelliklerine göre, imar planı kapsamında alınmalıdır. Bu bakış ile korunacak alanların planlanması ile kentsel planlama arasında fark yoktur. Adı özelleştirilmeden de korunması gerekli yapılar ve alanlar, planlamanın vazgeçilmez verisi olarak nitelendirilecektir. Böylece planının öngördüğü sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel kararların dışında, parsel ölçeğinde tek bina ya da anıt koruma kararlarının üretilmesi, kent bütününden tamamen soyutlanmış kararlar dizgesi olarak değerlendirilmenin önüne geçilecektir ve planlama bütünlüğü bozulmayacaktır.

KAYNAKLAR

- (1) Tapan. M., (1998), 'Cumhuriyet Döneminde Doğa ve Kültür Varlıklarını Koruyamamanın Korunması', 75.yılıda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, ss:199-207, İstanbul.
- (2) Keleş, R., (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara
- (3) Görgülü, Z., (1993), "İmar Planlama Koruma ve Plancı İlişkileri Üzerine Bir Derleme, Yapı Dergisi", 137:35-39
- (4) Uysal, Y., (2001), 'Yeni Küreselleşmenin Kısacasında Kent ve Planlama', Kent ve Planlama Dosyası, Mimarist, sayı:3, ss:61-78, İstanbul.
- (5) Bilsel, G., (1998), Alt-bölge Planlamasında Stratejik Planlama Yaklaşımı, III.Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi, 8.Ulusal Bölge Bilimi, Bölge Planlama Kongresi, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, ss: 56-78.
- (6) Levinsohn, A., (1989), Urban and Regional Information Systems Association, Proceedings of the 1989 Annual Conference, V II, Boston, URISA'89.
- (7) www.tarihiKentlerBirliigi.org.tr
- (8) Madran, E., (2000) , "Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatının Gelişimi ve Yargısal Denetim" (Derleyen; Ersoy, M., Keskinok, Ç.), Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, Yargı Yayınevi, Ankara, ss:156-200.
- (9) Eyüpgiller, K., (2000), 'Anıt Koruma'da Hollanda Örneği', Arredamento- Mimarlık, Sayı:2, ss: 80-87, İstanbul.
- (10) Görgülü, Z., (2003), 'Planlamaya Duyarlı Siyaset' Tarihi Kentler Birliği Dergisi, ss:52-53.
- (11) Görgülü, Z. (2001), 'Kültür ve Doğa Varlıklarının Korunmasında Planlamanın ve Plancının İşlevi', ss: 207- 210, Taç Vakfının 25.yılı Anı Kitabı 'Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras' TAÇ Vakfı, İstanbul.
- (12) Ross, M., (1996), 'Planning and the Heritage', E&ENSON, London, , s: 155
- (13) Sözen, M. , (2002), ' Doğa ve Kültüre Yeniden Birlikte Bakmak', 'Türkiye'de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Ankara, ss: 72- 74.
- (14) Kocabaş, A., (1994), "Urban Conservation for Sustainable Development Towards a Research Agenda", Architecture and Planning in the Developing World, University of York.

Şekil 1: Öneri Örgütlenme Şeması